

Министерство образования РД
средняя школа №4

ВНЕКЛАССНЫЙ

УРОК

на тему:

*Къумукъ легендагъа гере
«Таш улан»*

Подготовила учительница
кумыкского языка и литературы:
Гаджимурадова Дженнет
Расуловна

Темасы: Къумукъ легенда «Гаш улан»

Мурады: яшланы ана топурагына сююв ругъда Эллин,
Ватанын якълама ва сюйме уыйретив.

Дарсны барышы

1. Гиришив
2. Яшланы адатланмагъан дарс булан таныш этив.

Яшлар, бугюн бизин ататланмагъан дарсыбыз сапар чыгъыв башлана.

Бугюн биз сизин булан сапар чыгъыв башлана. Бугюн биз сизин булан сапар чыгъа туруп йыракъгъа тарихге, къайтабыз. Бизин халкъыбызны батыр ишлерин, къоччакълыгъын, олар Ватанын, Элин сюеген кююн герсетме къарарбыз.

Яшлар, биз сизин булан поездге минип сапар чыкъмагъа герекбиз. Барагъан ерибизге етишмек учун биз билетлер алмагъа герекбиз. Билетлер алмакъ учун биз шулай соравагъа жаваплар бермеге герекбиз.

Яшлар! Ким айтмагъа болур Ватан деген не затдыр?
Охувчу: Ватан- о адамны тувгъан ери, оьсген ери, яшлыгъы оьтген ери.

Муаллим: бизин Ватанны бай тарихи бар. Биз поезд булан Ватанны гъар Ерин эллей туруп, бизин Ватанны байлыгъын, аривлюгъюн генглигъин суратламагъа бизин сезлерибиз етишмей. Шо уллу Ватанны ичинде мени бай оьзюню тарихи булан, гезел оьзюню къарлы тавлары булан, кеп миллетли, мен тувгъан, мен оьсген, яхшыгъа мени гезюмню ачгъан, яманлардан арии къачма уыйретген мени азиз Дагъыстаным да бар.

муна, яшлар, бизин азиз дагъыстан, ону тавларындан, тюзлеринден сизге бир гиччи гесеклер герсетебиз.

Яшлар, сиз герюп турагъан йимик бизин поезд гетип бара. поезд гете туруп Уллу Ватан Давну эсгермей де болмайбыз. 1941-нчи йыл,

эртен сагыат 4 вакъти.. парахат яшайгъан инсанлагъа дагну сеси уруна.

къолуна къылыч тутуп болагъан батыр уланлар элин, ватанын якъламакъ учун, ана тавларына савбол этип ватанын якъламагъа гете.

Охувчу: дослар! заман болгъан гъали нартлагъа.

къоплап ерлер салма тулпар атлагъа
Шамиль йимик шешгелени беллеге
илип савбол этме ана тавлагъа
арнаутлар болуп тюшме давлагъа.

Яшлар, биз сизин булан киноларда, тарих дарсларда охуп Уллу Ватан Давда бизин къоччакъ

уланлар, къан тегюп, сан сегюп ватанын якълагъан кюйню герюп турабыз. тек бизин хыйлы-хыйлы батыр уланларыбыз, озлени ватаны учун азиз жанларын къурбан этдилер.биз шу ерде барыбыз да бир тавушдан:

Даимлик макътав сизге бизин батыр уланларыбыз
халкъ сизин бир заман да да унутмас! деп айтма сюебиз.

йыр йырлана яшлар булан:

Дав гелди давгъа чапдыкъ
ерлеп акъ туякъланы
давлу гюнлер екъ болду
ичейик аякъланы

рейхстагъа байракъ къакъгъан Абдулгъакимге багъышлангъан шиъру айтыла.

Берлинде ел елпитсин
биз къакъан байракъланы
бирге алып гетерип
ичейик аякъланы

Дагъыстанны уълкесине сююмлю шаири Р. Гъамзатовну
«Турналар» деген шиърусунда булай дёртлюк бар:

Къанлы давдан къайтмай къалгъан солдатлар

къара ерге денген десе ялгъандыр,

олар ап-акъ турналагъа айланып

ер юзюнде учуп турма къалгъандыр.

(мелодиясы салына «турналаны»)

Муна, яшлар, шу дертлюкде айтылагъан кюйде бу батыр уланлар бизин эсибизден, оюбуздан да таймагъан ва таймажакъ. олар бизин юреклерибизде р. гъамзатовну турналары болуп учуп тура деп айтмагъа ярай.

бизин ёлубуз узатыла. къайда барсакъда биз оъзюбюзню Дагъыстаныбызгъа къайтабыз. бизин азиз Дагъыстаныбыз кеп кыйынлыкълар герген.

Дагъыстан... Тавлар уълкеси!

Бавлар уълкеси! Учсуз, кыйрыйсыз чачыв тюзлени уълкеси! Кеп зар чекген языкъ топуракъ. сени таптамагъан ким къалгъан. Иранлы Надир шагъ булан арап елевчулер, монголлар булан тамерлан. рус пачаланы вакиллери асруланы боюнда сени талап тургъан, ерли ханлар- бийлер зулмулагъан! Ачлыкъ, тиленчилик, тав халкъны даимлик ёлавчусу болуп гелген. Тек дагъыстанны халкъы тынып турмагъан. Зулмучулагъа къаршы тургъан. Юзлер, минглер булан игит уланлар оъз халкъыны эркинлиги учун жанларын къурбан этгенлер. Шоланы арасында оъмюр якъдан оъзю гиччи буса да бизин гиччи къойчу уланыбыз да бар.

Гъали, яшлар, поезд булан йыракъ уълкелерден къайтып, оъзюбюзню гиччи Дагъыстаныбызны яшавуна гиришебиз. Биз оърде айтып гетген йимик, Дагъыстанны топуракъларын елемек учун, кёп асгерлери де булан Акъсакъ темир геле.

Акъсакъ темир , яманлыкъгъа айтылгъан,
Атынг сени девюрлерден артылгъан.
Чирип битип къалмаса да лабарынг,
Халкъ арада юрюп тура хабарынг.

Ичме сув да къоймасбыз деп душмангъа
Аксакъ геле деп бир хабар алгъандокъ
Булакъланы, къуюланы басдырып,
Ер ютгъандай этген Дей халкъ алданокъ.

Акъсакъ- Темир Дагъыстангъа етише,
Алгъа къарап юрегине зар тюше:
Айланада асгери кёп- аш къайда?
Ашлыкъларын яллатгъанлар, айгъай да!

Кюлге дёнген абзарлары, уйлери,
Тарлавларын тувар- маллар таптагъан.
Бавларында, тереклени орнунда,
Тюп ташлардай, тюпгючлери токътагъан.

Аксакъ – Темир бир ягъына къараса,
Дув денгиз бар толкъун уруп турагъан:
Акъсакъ- Темир бир ягъына къараса,
Гюн гюйдюрген тавлар, ялын урагъан.

Бютюн дюньяны титиреген елевчю Тимурну санавсуз даражада кёп асгерлери Дагъыстангъа гелип гирген. Олар ялангъач ярланы арасында, тузлу топуракълардан башгъа зат ёкъ Каспий денгизни дангыл ягъасы булан юрюгенлер. Тимур, чатырларда къуруп, шу кьолда рагъатланмагъа герек деп буйрукъ берген. Асгерни сув булан кёп туюе кериванлар йиберилген.

Сувсаплыгъындан барысы да Яна. Шогъар гере де кериванланы къайтмакълыгъын къаравуллап, Тимурну минглер булангъы асгерлеринден гъеч бириси юхламагъа ятмай. ахырда бир-бирини арты булан бары да кериванлар къайта.amma гъеч бирисини суву ёкъ. Айланада гъеч бир булакъ, гъеч бир кёл табулмагъан. Асгерни ичине гъалеклик тюшген, Тимурну юреги ачувдан толгъан.

Акъсакъ-Темир:

- Кериванланы башчыларын мени яныма чакъырыгъыз!

Муалим:

Арадан бир минут да гетмейли, башларын да салландырып, бары да кериван башчылар махмар чатырны алдында токътагъанлар.

Убайдулла:

- Мени оър болгъан гъакимим! Муна бу ерден къарагъанда герюнеген шо бетде он кьой сакълап турагъан бир кьойчу яш бар эди. О яш кьойларына сув ичирмей турмайдыр чы деп ойлашдым. Ювукъдагъы булакъ не ерде экенни билмеге сююп, ону мунда гелтиригиз деп буйрукъ этдим.

Кьойчу яшгъа кьоркъув билмей къарагъан,
Акъсакъ- Темир ачувланып сорагъан:

- Шунча шулай бошап кьалып, дангырап,
Айт, бу якълар не балагъгъа тарыгъан?

Къойчу Яш:

Акъсакъ- Темир! Бошап къалгъан бу якълар,
Халкъымны шо сагъа берген саламы
Акъсакъ- Темир, сен бар туруп дюнъяда,
Сенден уллу балагъ дагъы боламы?

Топуракълар тузлу болгъан бу якъда
Халкъларымны къаны булан теринден.
Алып гетме бола буса гетерип,
Къоймас эди сагъа къарыш ерин де!

Акъсакъ- Темир:

- Таман Яш!- деп акъыргъан,-
Сувну герсет сезлерингни гечербиз.
Сув бар ерни герсетмесенг, шу ерде,
Къойдай союп, сени къанынг ичербиз!

-Сувну герсет!
-сувну герсет!

Къойчу Яш:

-Герсетмен!
Оьлсегизде янып- гююп ичигиз!

Къаным мени къурбан болсун халкъымдан, сув ёкъ сизге!
Мени къаным ичигиз!

Муаллим:

Акъсакъ айта, ойлап этме бир амал:
- Бир тулукъ сув берип, бир къап алтын ал!
Къайтмагъанман бир де айтгъан сезюмден-
Бу якъланы ханы озюнг болуп къал!

Къойчу Яш:

-Хазналарынг магъа берип къойсанг да,
Намусумну ва халкъымны сатмасман
Шу еримде къойну йимик сойсанг да,
Аксакъ, сагъа сув бар ерни айтмасман.

Муаллим:

Айттарсан!- деп, жаллатлары ёрмели
Къойчу яшны якъ- ягъындан алгъан дей.
-Айтмасман!-деп, бирден –эки яш батыр
Шо еринде ташгъа денюп къалгъан дей.

Дав ёлларда кепню герген, чыдагъан
Акъсакъ –Темир абдырагъан адагъан.
Таш улангъа къарай- къарай тартына,
Акъсакъ-Темир авур минген атына.

Халкъы нечик, шолай уллу къоччакълыкъ
Чыкыгъан сонг гъатта гиччи яшындан...
Акъсакъ-Темир Дагъыстандан гетген Дей,
Акъсакъ болуп гъакъылындан- башындан.

Хабарлары хазналагъа ошагъан,
Къоччакъ ишлер унутулуп къаламы,
Бу хабар да, бизден алда яшагъан
Къоччакъ халкъны бизге къойгъан саламы.

Муна, яшлар, биз сизин булан «Таш улан» деген легенданы
уъстюнде ишледик. Къарагъыз яшлар, Къумукъ тюз нелер гермеген
Нелер герсе де олар дёнмеген, бюдюремеген ва оз
харлысызлыгъын сакълагъан . Биз тувгъан, озген, озюнде
яшайгъан аявлу элимни тарихи келпети аслу гъалда шулай.
Гъали, яшлар мен сиз шу легенданы тындырыкълы кюйде
англагъаныгъызны билме сююп, сизге сораулар бермеге сюемен.
Соравлагъа жаваплар алгъанча алдын, кёп бизге таныш тюгюл,
бизге маънасын ангнама кыйын сезлер ёлукъду. Гъали биз, яшлар,
Шо сезлени уъстюнде де ишлейик.

Сезлюк иш:

Къоччакъ- отважный, храбрый

Хазналары- сокровища

Кюл- пепел

Тюпгючлери – пни

Асгерлери - солдаты

Яшлар! Сиз де, биз билеген кюйде гъар затны ахыры –арты бола.

Шолай бизин поезд да юрюй- юрюй арыгъандыр, талгъандыр,

Ахыры бизин поезд соравлагъа жаваплар береген ерде токътай.

Озюню барагъан ерине етише. Гъали, яшлар, биз алдыбызгъа

салгъан мурадыбызгъа етишдик, соравлагъа жаваплар бермеге

гъазирленейик. Чинк аслу сораубуз шулай:

1.Елевчю Акъсакъ-Темирни халкъ нечик къаршылай?

Бавларында, тереклени орнунда,

Тюп ташлардай, тюпгючлери токъятагъан.

3. Акъсакъ –Темирни:» Айт, бу якълар не балагъгъа тарыгъан?»- деген соравуна кьойчу яш нечик жавап берген?

Акъсакъ –Темир! Бюшап кьалгъан бу якълар.

Халкъымны шо сагъа берген саламы.

Акъсакъ –Темир, сен бар туруп дюньяда,

Сенден уллу балагъ дагъы боламы?

4. Халкъны ана топурагъына болгъан уллу сюювню суратлайгъан сатырланытабып охугъуз.

Алып гетме бола буса гетерип

Кьоймас эди сагъа кьарыш ерин де!

Биз савлай дарсны узагъында анна топурагъыбызны, Ватаныбызны, Элибизни елевчюлерден кьоруп бажармагъа ва ону анабыздай сюймеге бажарагъаныбызны герсетип билегенибизге шеек де ёкъму экен деп эсиме геле. Демек, шолай да дюр. Сиз, яшлар, билеген бизин ата- бабалар кьоччакъ, батыр уланланы келпетлеп, кёп атив айтывлары ва аталар сезлери бар. Шолардан нечиклерин билесиз?

1. Эркеклик билекде болмай, юрекде бола.

2. Ватанын унутгъан ватансыз кьалар

3. элине кьуллукъ этгенни эл таныр.

Гъали, яшлар, гъар зат кьыйматланма герекни биз билебиз.

Ортакъчылыкъ этген кюйге кьарап, сизге шулай кьыйматлар салмагъа сюемен.

1.Шонча шолай яман, хатирсиз Акъсакъ- Темирни келпетине гирип болгъан -----5

2.Элин, Ватанын якълап болгъан Кьойчу улангъа _____ 5

3,соравлагъа жавап бергенлеге _____ 4,5

4, Айтывланы айтгъанлагъа _____ 4,4,5

Муна шуну булан, яшлар, бизин поезд барагъан ерине етишди, ва

биз «Таш уланны» маънасын толу кюйде ачдыкъ.